

DOI: 10.55666/folklor.1247572

RÜYA, MASAL, RESİM ÇERÇEVESİNDE MONOMİTİ: BİNBİR GÜNDÜZ MASALLARI ÖRNEĞİ

Seval KASIMOĞLU*

Öz

Bu makalenin amacı, Binbir Gündüz Masallarının çerçeve masalını Joseph Campbell'ın monomit adını verdiği sistematik çerçevesinde analitik olarak incelemektir. Binbir Gündüz Masalları Doğu edebiyatında çerçeve masal tekniğiyle oluşturulmuş önemli bir külliyattır. Binbir Gece Masallarındaki kadınların sadakatsiz olduğuna dair fikre bir nazire olarak yazıldığı öne sürülen bu masalarda egemen olan konu erkeklerin güvenilmez ve sadakatsiz olduklarıdır. Eser, Keşmir hükümdarının kızı Ferahnaz'ın gördüğü bir rüya dolayısıyla edindiği erkeklerin sadakatsizliğine dair fikrini değiştirmek üzere bin bir gündüz boyunca dadısının anlattığı masalardan oluşmaktadır. Çalışmada temelde rüya, masal ve resim göstergeleri üzerinden psikanalitik bir yorumlama yapılmıştır. Kişinin ruhsal erginlemesi Campbell tarafından monomit adıyla sistemleştirilirken, bu sistemi açıklamak üzere Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Donald Winnocolt, Geza Róheim ve Melanie Klein gibi çeşitli psikanalistlerin görüşlerine başvurulmuştur. Bu makalede ise çoğunlukla Carl Gustav Jung ve Sigmund Freud'un psikanalitik görüşlerinden yararlanılmıştır. Çalışma temelde yola çıkış, erginleme ve dönüş bölümlerinden oluşmaktadır. Bir problemin ortaya çıkışını serimleyen yola çıkış, psikanalitik olarak kişinin bilinç dışı ile bilincinin birbirinden ayrılışının bir ifadesidir. Kahramanın erginlemesi ise bilinç ile bilinç dışının birlikte varoluşudur. Bu masalda kahramanın yola çıkışı gördüğü rüya ile başlamıştır. Bu rüya, Ferahnaz'ın bilinç dışında baskıladıklarının simgelenmiş halidir. Erginlemesi ise masallar aracılığıyla olmuştur. Rüyaların aksine masallar, bilinç dışı içeriklerin baskılanmasını anlatmazlar. Onlar baskılanmış olanların günyüzüne çıkmasına hizmet eden gündüz düşleridir. Bu noktada dadısı tarafından hamamda anlatılan masallar Ferahnaz'ın bilinç dışı içeriklerinin ortaya çıktığı ve problemlere çözüm bulunduğu bir dünya oluşturur. Erkeklerin sadakatine dayanan konuların anlatıldığı bu masalların sihirli dünyasından Ferahnaz'ı kurtaran ise rahibin odasında gördüğü resimlerdir. Makalede resim göstergesi, bilinç dışında baskılanmış içeriklerin somut hale getirilerek ortaya konması olarak okunmuştur. Çalışma bilinçdışının ortaya çıktığı rüya, masal ve resim göstergeleri üzerinden monomitin yola çıkış, erginleme ve dönüş bölümlerini üzerinden okuyarak bu ruhsal süreçleri daha görünür bir hale getirmektedir. Böylece Binbir Gündüz Masallarının çerçeve masalının psikanalitik kuram eşliğinde analitik incelemesiyle alanında önemli bir boşluğun doldurulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: arketip, Binbir Gündüz Masalları, Joseph Campbell, monomit, psikanalitik folklor.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı/Türkiye. sevalkasimoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2706-9492

DREAM, TALE, PICTURE FRAME MONOMITE: THE EXAMPLE OF THOUSANDS OF DAYS

Abstract

The aim of this article is to analyze the frame tale of One Thousand and One Days in an analytical framework that Joseph Campbell called monomyth. One Thousand Days Tales is an important corpus created with the frame tale technique in Eastern literature. The dominant theme in these tales, which is claimed to have been written as a reference to the idea that women in One Thousand and One Nights are unfaithful, is that men are unreliable and unfaithful. The work consists of tales told by the nanny for a thousand and one days to change her mind about the infidelity of the men she had due to a dream that Ferahnaz, the daughter of the Kashmir ruler, had had. In the study, a psychoanalytic interpretation was made based on the indicators of dreams, fairy tales and pictures. In the study, a psychoanalytic interpretation was made based on the indicators of dreams, fairy tales and pictures. While the psychic initiation of the person was systematized as monomyth by Campbell, various psychoanalysts such as Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Donald Winnicott, Geza Róheim and Melanie Klein were consulted to explain this system. In this article, the psychoanalytic views of Carl Gustav Jung and Sigmund Freud were mostly used. The study basically consists of departure, initiation and return sections. The departure, which reveals the emergence of a problem, is psychoanalytically an expression of the separation of the unconscious and the conscious of the person. The hero's initiation is the coexistence of the conscious and unconscious. In this tale, the hero's departure began with the dream he saw. This dream symbolizes what Ferahnaz suppresses unconsciously. His initiation was through fairy tales. Unlike dreams, fairy tales do not describe the suppression of unconscious contents. They are daydreams that serve to bring the repressed to the surface. At this point, the tales told by her nanny in the bath create a world where the unconscious contents of Ferahnaz are revealed and solutions are found. What saved Ferahnaz from the magical world of these fairy tales, where subjects based on men's loyalty are told, are the pictures he sees in the priest's room. In the article, the picture indicator is read as the presentation of unconsciously suppressed contents by making them concrete. The study makes these spiritual processes more visible by reading the departure, initiation and return parts of the monomyth through the dream, fairy tale and picture indicators in which the unconscious emerges. Thus, it is aimed to fill an important gap in the field with the analytical analysis of the framework tale of the Thousand and One Days Tales, accompanied by psychoanalytic theory.

Keywords: archetype, Tales of One Thousand and One Days, Joseph Campbell, monomyth, psychoanalytic folklore.

Giriş

Binbir Gece Masallarına nazire olarak ortaya çıktığı düşünülen Binbir Gündüz Masalları (Elfü'n Nehar Ve'n Nehar), erkeklerin sadakatsiz olduğuna dair bir düşünce etrafında anlatılan masalları kapsamaktadır. Yahya Erdem'in James de Rothschild'den alıntıladığına göre

“Arap ve İran edebiyatında ‘Binbir Gündüz Masalları’ diye bir masallarının olmadığı, eseri Hintçeden Fransızcaya çeviren Petis de la Croix’ın o tarihlerde büyük ilgi gören Binbir Gece Masallarının bir benzerini ortaya koymak için bu ismi kullandığı, masalların çeşitli yazarlardan derlendiği, muhtemelen bir bölümünün de kendi muhayyilesinin ürünüdür.” (Erdem, 2007: 256)

Binbir Gündüz Masallarının konusu kısaca şu şekildedir: Keşmir Hükümdarı sultanı Turan Bey'in Fehruz adında bir oğlu Ferahnaz isminde bir kızı vardır. Ferahnaz bir gece rüyasında erkek bir geyiğin tuzağa düştüğünü ve eşinin gelip onu kurtardığını görür. Rüyasının devamında bu kez dişi geyik tuzağa düşer ancak erkek geyik onu kurtarmaz ve öyleye bırakıp gider. Ferahnaz sabah uyandığında bu rüyadan çok etkilenir ve bütün erkeklerden nefret eder. Artık bütün kadınların “ince yürekli, merhametli, şefkatli ve eşlerine bağlı” (BGM, 2014: 12) erkeklerinse kadınların sadakatini anlayamayan, sürekli ihanet düşüncesi içerisinde olduklarına dair bir sabit fikir geliştirir. Dadısı, erkeklere karşı bu tutumunu ve fikirlerini değiştirmek amacıyla bin gece boyunca Ferahnaz’a masal anlatır. Bin birinci gün, Fehruz hastalanınca Turan Bey kızı ile rahibin yanına gider. Ferahnaz burada üç resim görür. Resimlerin ilkinde bir dişi geyik tuzağa düşmüştür ve erkek geyik onu kurtarmaya çalışmaktadır. İkincisinde erkek geyik tuzağa düşmüştür. Eşi ise ona yardım etmek yerine karşısına geçip onu seyretmektedir. Ferahnaz bu resimleri görünce hatalı düşüncelere sahip olduğunu anlar.

Masala göre İran’da yaşayan Ferahşah adlı genç bir gece rüyasında Ferahnaz’ı görür ve ona aşkının ne kadar derin olduğundan bahseder. Ancak Ferahnaz, “Bütün erkekler haindir.” diyerek Ferahşah’ı reddeder. Bu rüyadan sonra Ferahşah, büyük bir üzüntüye kapılır. Aynı rüyayı Ferahnaz da görmüştür. Rüyasında Ferahşah’ı reddettiği halde kalbi ona meyletmıştır.

Yukarıda konusu özet bir şekilde verilen Binbir Gündüz Masallarının günümüz Türkiye Türkçesine iki çevirisi bulunmaktadır. Bunlardan biri Recep Kırıkçı tarafından yapılan çeviridir. Kırıkçı bu çalışmasında Mustafa Hami, Ali Reşit, Ahmet Şükrü ve Said Fehmi tarafından yapılan çeviriden yararlanmıştı. Diğer ise Hasan Karayığit tarafından hazırlanmıştır ve yine aynı çeviriye dayanmaktadır.

Bu çalışmada Binbir Gündüz Masalları Joseph Campbell’ın monomit sistemi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu sistematik çerçevesinde oluşturulan çalışmada Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung’un psikanalitik yorumlarından etkin bir şekilde yararlanılmıştır.

Campbell, 1949 yılında yayımlanan *Binbir Suratlı Kahraman (The Hero With a Thousand Faces)* isimli çalışmasında monomit terimini açıklar. Monomit, bütün mitlerin esasında yer alan ortak arketiplerin bir haritasını sunmaktadır. Bu terim, James Joyce’nin *Finnegans Wake* (1939) isimli çalışmasında ilk kez kullanılmaktadır. (Campbell, 2010: 42). Üç çerçeve başlık ve toplamda on yedi alt başlıktan oluşan bu sistematikteki temel başlıklar yola çıkış, erginleme ve dönüştür. Bu sistematik, geçiş ritüellerinin genişletilmiş bir halidir. Geçiş ritüelleri bireylerin ruhsal ve fiziki bir olarak bir halden diğer hale geçişini, erginleşmesini imlemektedir. Bu haliyle monomit, mit, masal gibi bütün anlatılarda kahramanın erginleşmesinin bir izdüşümünü ortaya koymaktadır.

Binbir Gündüz Masalları, Keşmir Hükümdarının kızı Ferahnaz ile oğlu Fehruz’un tanıtılmasıyla başlamaktadır. Masalın başlangıcında baba ve iki çocuğu tanıtılır. Anneye hiç değinilmez. Masal hükümdarın kızı Ferahnaz’ın rüyasını, erkeklerin sadakatsiz, vefasız olduklarına dair bir yargıyı gerçek hayatına da taşımasıyla başlar. Masalın bu başlangıç kısmı psikanalitik bir bakış açısıyla kişinin bilinç dışının etkisine kalışının bir sembolüdür. Bilinç dışı etkiden kurtulmak için kişinin bu problemin varlığını kabul etmesi gerekir. Problemin farkına varışı monomiti sistematğinde maceraya çağrı olarak adlandırılmaktadır.

Kahramanın farkındalığının artması için ilk aşama, bilinç dışıyla yüzleşmesi ve korkularıyla baş başa kalmasıdır.

“Gerçek bireyselleşme süreci- kişinin kendi iç merkeziyle (psşik çekirdeğiyle) ya da benliğiyle bilinçli olarak karşı karşıya gelmesi genellikle kişiliğin yaralanması veya buna refakat eden bir acı ile başlar. Bu ilk şok, çoğu zaman öyle algılanmasa da bir çeşit “çağrı”dır. Ego ise tam tersine iradesinin ya da arzusunun engellendiğini hisseder ve bu tıkanıklığı genellikle dıştaki bir şeye yansıtır. Yani ego, Tanrı’ya ya da ekonomik durumunu, patronunu ya da eşini bu tıkanıklıktan sorumlu tutar.” (Von Franz, 2017: 162-163).

Sonuç olarak iyi bilinir ki işlerin düzelmesi için önce bozulması gerekir. Bu noktada işlerin sarpa sardığı, bozulduğu bu kısım Campbell tarafından yola çıkış olarak okunmaktadır. Psikanalitik bir ifade ile yola çıkış, adeta çatlak bir kavanozdan suyun sızması gibi bilinç dışının sızıntıların olması ve benlik ile bilinç dışı arasındaki dengenin bozulmasıdır. Kahramanın görevi bilinç dışındaki korkularıyla yüzleşerek onları dizginleyebilmektir. Gölgesiyle yüzleşemeyen kişi kahraman olamaz. Kahramanın gölgesiyle karşılaşması, doğaüstü bir yardımcının rehberliğinde gerçekleşir. Ancak kahramanın bu yardımcıyı iyi tanınması gerekir. Dönüş ise kahramanın gölgeyle yüzleştikten sonra bilinç seviyesine geri dönüşünü ifade eder. Çalışmada rüya bilinç dışının ortaya çıktığı bir alan olarak okunmuştur. Masallar, kahramanın bilinç dışına ulaşmasını ve orada bulunan gölgesiyle karşılaşmasını sağlayan bir vasıta olarak ele alınmıştır. Resim göstergesi ise bilinç ile bilinç dışını birleştiren bir alan olarak görülmüştür.

Yola Çıkış/ Maceraya Çağrı Örneği Olarak Rüya

Maceranın önemli bir merhalesi, bir sorunla karşılaştıktan sonra kahramanın sorunun varlığını kabul etmesidir. Ancak bir şeylerin rayından çıktığının farkında olan kahraman bunu düzeltmeyi göze alabilir. Campbell, mit ve masal gibi anlatılarda yola çıkış aşamasının kahramanın hayatındaki bir eksikliği ya da sorunu fark etmesi olarak nitelendirmiştir. Psikanalitik olarak yola çıkış aşaması bilinç dışı ile bilinç arasındaki dengeli bütünlüğün diğer bir ifade ile kendiliğin kaybedilmesidir. Maceranın sonunda bu dengeyi sağlayan birey bütünlüğünü yeniden sağlayacaktır.

Kahramanın yolculuğunda yola çıkış aşaması her zaman büyük ikazlarla ortaya çıkmaz. Ancak birey için büyük değişikliklere sebep olur. Binbir Gündüz Masallarının çerçeve hikâyesinde yola çıkış bir rüya ile başlamaktadır. Rüyasında erkek bir geyiğin eşini düştüğü tuzaktan kurtarmadığını gören Ferahnaz, bu rüyadan sonra erkeklerin sadakatsiz olduğunu düşünmeye başlar.

Kahramanın ruhsal durumundaki bir değişim ya da bu masal örneğinde görüldüğü gibi bir rüya da kişinin yolculuğuna başlangıcı sayılabilmektedir. Çerçeve masalda güzelliğiyle meşhur olan Ferahnaz’ın kendisiyle evlenmek isteğinde bulunan kişilerin istekleri karşısında evlilikten kaynaklanan gölgesiyle/korkusuyla/bastırılmış arzularıyla rüyası vasıtasıyla karşılaştığı görülmektedir. Freud’a göre, rüyalarda ortaya çıkan çeşitli sembol ve olgular, olaylar ve yaşanılması olanaksız pek çok şey, aslında çocukluk döneminde arzu edilip gerçekleştirilemeyen bastırılmış ve bilinç dışına itilmiş cinsel arzu ve korkuların rüyalarda bazı semboller ve imgeler halinde ortaya çıkmasıdır. (Freud, 1999: 121-135). Jung, bu korku ve ketleyicileri *arketipsel düğümler* olarak adlandırırken Clarissa P. Estés, *doğal yok edici* olarak tanımlamaktadır. Bu yok edicilerin/ketleyicilerin “masalarda soyguncu, hayvani damat, tecavüzcü, haydut, hatta bazen çeşitli türden kötü kadınlar olarak kişileştirilmiş bir şekilde” (Estés, 2013: 52) görüldüğünü söyleyen Estés, “zarar verici ilişkiler, istismarcı otorite figürleri ve olumsuz kültürel buyruklar, düşlerin ve folklorun imgelerini kişinin kendi iç arketipsel kalıpları kadar, hatta onlardan daha fazla etkileyeceğini” (Estés, 2013: 52) belirtmektedir.

Çerçeve masalın başlangıcında Ferahnaz’ın içinde bulunduğu süreç bu noktada önemlidir. Masalın girişinde Ferahnaz’ın güzelliği hakkında bilgi verilir. Bu bölümdeki şu ifadeler, masalın sonraki süreçleriyle de bağlantısı yönüyle önemlidir: “Ferahnaz sarayından çıkıp bir gönül avcılığı dileğinde bulunsa, yanağının gönül dağılayan cilvesini görmek için gözler onun dayanılmaz özleminden aydınlansın diye geçeceğe yola saf bağlar, tüm memleket halkı selam dururdu.” (BGM, 2014: 11). Bu cümlede Ferahnaz bir avcı, onu görmek isteyenler ise birer ava benzetilir. İlerleyen satırlarda bu durum daha net bir şekilde ifade edilir: “Zavallı halkın onu daha yakından görüp yaralanmalarına, telef olmalarına neden olurdu. Bunun için Ferahnaz ne zaman gönül avına çıkmış olsa halk başlarına gelenden, felaketlerden asla uslanmaz aksine o dilberin seyrine feda olmak için yolunda canlarını kurban ederler, kanlarını sel gibi akıttırlardı.” (BGM, 2014:

12). Turan Bey, bu durumu fark edince hem halkını hem kızını korumak için kızının saraydan dışarı çıkışını yasaklar. Ferahnaz'ın saraydan çıkışının yasaklanmasının ve güzelliğinin haberinin Şark hükümdarları arasında yayılmasının ardından kendisiyle evlenmek için elçiler gönderilir. Bu süreç Ferahnaz'a ağır gelir ve erkekler hakkındaki nefretini gizleyerek babasına kendisini rızası olmayan biriyle evlendirmemesini rica eder. Babası da kabul eder. Masalda, Ferahnaz'ın erkeklere yönelik olumsuz algılarının sebebi bu şekilde açıklanır. Bu olayın akabinde Ferahnaz rüyasında tuzağa düşmüş dişi bir geyik ve ona yardım etmeyen bir erkek geyik görür. Rüyadan sonra kendisini tuzağa düşürülmüş ve kendisine yardım edilmeyen dişi geyikle özdeşleştirmektedir. Erkekleri ise bu tuzaktan kendisini kurtarmayan erkek geyikle bir tutmuştur. Bir başka ifadeyle bu sahnede Ferahnaz, güzelliğiyle başkaları için bir avcıyken saraya kapatılınca tuzağa düşürülmüş bir av gibi resmedilmiştir. Böylece masalın bu giriş kısmında fark edilir ki rüya, Ferahnaz için korktuklarının, rahatsız olduğu şeylerin bastırıldığı ve bu korkuların dışsallaştırıldığı bir alandır. Bruno Bettelheim, “içsel baskıları egemen olduğunda (ki bu sıklıkla olur), çocuğun bunlar üzerinde biraz da olsa kontrol sağlayabilmeyi umduğu tek yol onları dışsallaştırmaktır.” (Bettelheim, 2019: 86) demektedir. Masalda ilk olarak av konumunda olan Ferahnaz, babası tarafından saraya kapatılınca karşılaştığı bu problemi/baskıladıklarını dışsallaştırmıştır. Marie Von Franz, baskılama ve dışsallaştırma kavramlarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Kişinin kendi iç merkeziyle (psişik çekirdeğiyle) ya da benliğiyle bilinçli olarak karşı karşıya gelmesi genellikle kişiliğin yaralanması veya buna refakat eden bir acı ile başlar. Bu ilk şok, çoğu zaman öyle algılanmasa da bir çeşit çağrıdır. Ego ise tam tersine iradesinin ya da arzusunun tıkanıklığı genellikle dıştaki bir şeye yansır. Yani ego, Tanrı'yı ya da ekonomik durumunu, patronunu ya da eşini bu tıkanıklıktan sorumlu tutar.” (Von Franz, 2017: 162-163).

Ferahnaz'ın rüyasında gördüğü geyikler önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok anlatıda geyik motifi kahramanı bilinç dışına çeken bir hayvandır. Masalın başında kahramanın karşısına çıkan geyik, onu avlamak üzere peşine düşen kahramanı genellikle orman veya uzak bir memleket gibi bilinmeyenle sembolize eden bilinç dışı mekânlara götürür. Mircea Eliade *Zalmoksis'ten Cengiz Han'a* isimli eserinde “takip edilen geyik, bir peri, bir cadı, bir cin veya ölümler diyarının bir kralıdır ve acıyı öte dünyaya veya masalsı, sihirli bir dünyaya çeker” (Eliade, 2006: 211) demektedir. Çerçeve masalda Ferahnaz'ın gördüğü dişi ve erkek geyikler kahramanı bilinç dışı maceraya çağıran rehberlerdir. O zamana kadar Ferahnaz'ı bilmediği ya da düşünmediği durumları ona haber vererek onu bilinç dışının bilinmeyen ülkesine taşıtmaktadırlar. Külliyyattaki *Rıdvan Şah ile Şehristan* masalında, Rıdvan Şah'ın macerası da tıpkı çerçeve masalda olduğu gibi geyik motifiyle ilgilidir. Bu masalda sözcüklerin büyüselleşmesiyle “mavi ve siyah benekli bir atlas üzerine beyaz sim işlenmiş bir örtüyle örtülmüş, ayaklarına da altın halkalar geçirilmiş” (BGM, 2014: 84) şeklinde mistik bir şekilde resmedilir. Masalda dişi geyik “kahramanın kendi ruhunun (kendiliğinin) bir yansımasıdır.” (Kasımoğlu, 2017: 76). Rüya da dişi geyiğin tuzağa düşmesi oldukça önemlidir. Bu rüya okuyucusuna, bilinç dışının kahramanı bir av gibi tuzağa düşürdüğünü göstermektedir. Estés'e göre, “Yaralı hayvan düşleri, bir kadının içgüdüsel psişesinin durumuna ve onun vahşi doğayla ilişkisine dair açıklamalar getirmekle birlikte, aynı zamanda içgüdüsel hayatın kaybı konusunda kolektif bilinç dışındaki derin yaraları da yansıtır.” (Estés, 2013: 85).

Gördüğü rüyayı genelleyerek bütün erkeklerin sadakatsiz olduğunu düşünen Ferahnaz'ın bir sonraki hamlesi babasının kendisini rızası olmadan evlendirmesinin önüne geçmektir. Ferahnaz'ın gördüğü rüyayı kendi evliliğiyle ilgili olacak şekilde genellemesi bu konu hakkında ipleri eline almasını da sağlamaktadır. Bu kısımda şuna dikkat etmek gerekir ki Ferahnaz rüyadan uyandıktan sonra kendisiyle evlenmek isteyenleri reddedecek böylece rüyasında gördüğü dişi geyik gibi tuzağa düşmeyecek, av olmayacaktır. Kadının psişesinin iyileşmesi ya da farkındalığının gelişmesi, “Vahşi doğayla bir ilişki geliştirmek, kadının bireyleşme sürecinin temel unsurlarından biridir. Bu ilişkiyi kurmak için kadın karanlığa dalmak, ama aynı zamanda tafisi mümkün olmayan bir şekilde tuzağa düşüp yakalanmamak, oraya giden yolda ya da dönüşte öldürülmemelidir.” (Estés, 2013: 57).

Ferahnaz, kendisine âşık olan ve evlenme teklif eden kişileri reddeder. Çünkü rüyasında gördüğü dişi geyiğin yerinde olmak istemez. Böylece erkekleri reddederek, onlardan gelebileceğini düşündüğü sadakatsizliğin önüne de geçmiş olur. Kısaca Ferahnaz, rüyasında gördüğü geyikle özdeşleşerek yaklaşık üç

sene boyunca kendisiyle yüzleşmekten kaçınmış, problemi görmezden gelmiştir. Bu noktada Ferahnaz için geyik nezdinde erkekler içsel bir yok ediciye dönüşmüştür. Estés'in belirttiği gibi "İçgüdüsel doğası güçlü olduğu zaman, bir kadın içsel yok ediciyi, kokusundan, görünüşünden, sesinden yola çıkarak sezgisel olarak tanır... varlığını sezer, yaklaştığını duyar ve ondan uzaklaşmak için tedbirler alır." (Estés, 2013: 85)

Yukarıda söylenenler ışığında masalda rüya göstergesiyle kişinin karşılaştığı problemlerin onun bilinç dışı baskılarının sembolik yansıması olduğu görülmektedir.

Bir Erginleme Yöntemi Olarak Masal

Monomiti sistematüğinde önemli basamaklardan biri balinanın karnı ile sembolleştirilmiştir. Bu sembol, Hz. Yunus'un balina tarafından yutulması kıssasıyla ilgilidir. Bu kıssa vasıtasıyla psikanalitik olarak süreç ve sembol, kişinin kendi bilinç dışıyla yüzleşmesinin bir örneğini serimlemektedir. Balinanın karnı bölümü mağara, kuyu, mahzen, bilinmeyen bir yer, ada, ev ya da evin bir odası, orman gibi pek çok örnekle sembolize edilir. Bunlardan biri olan hamam, fiziksel kirlerin temizlenmesi için önemli bir mekândır. Bu özelliğinden dolayı Jung psikolojisinde balinanın karnı ile özdeşleştirilmektedir. Masalda dadısı, Ferahnaz hamamdayken hem onu fiziksel olarak kirlerinden kurtarmaktadır hem de anlattığı masallar vasıtasıyla erkekler hakkındaki olumsuz düşüncelerinden vazgeçirmeye çalışmaktadır. Su metaforu Eliade'ye göre "ilk özü simgeler." (Eliade, 2003: 196). Suya batma, "ilk biçime geri dönüşü, yeniden yaradılışı, doğumu" (Eliade, 2003: 196); suya temas etmek "her zaman yenilenmeyi" (Eliade, 2003: 196) temsil etmektedir. Bu bağlamda masalın anlatıldığı hamam yenilenmenin, yeniden doğuşun gerçekleştiği anne rahminin bir temsilidir.

Çerçeve masalda bin bir gündüz boyunca Ferahnaz'a masal anlatarak onun erginlemesine yardımcı olan kişi dadısıdır. Ferahnaz'ın erkeklerin sadakatsiz olduğuna dair görüşünün değişmesinde dadısının önemli bir yeri vardır. Bu yardımcı tip, Jung psikolojisinde yaşlı bilge arketipi Campbell tarafından ise olağanüstü yardımcı başlığı altında ele alınır. Jung yaşlı bilge arketipini şu şekilde açıklar:

"Düşlerin bilimi ve diliyle ilgili deneyim sahibi erginlenmiş birinin gözetiminde benlik gelişiminin tehlikeli krizlerinin vuku bulmasına izin verilir, sonra bu deneyim sahibi kişi kadim mystagogosa ya da ruh rehberinin, yani sınavın ve erginlemenin gerçekleştirildiği ilkel orman tapınaklarındaki büyücü-hekimin kişiliğini ve rolünü üstlenir." (Campbell, 2010: 20)

Dadı, sütanne gibi figürler Jung psikolojisinde anne arketipinin bir türevidir. Anne ise hem olumlu hem de olumsuz olmak üzere iki anlama sahip bir arketiptir. Anne güveni, besleyiciliği ifade ettiği gibi bir taraftan da yok edici, boğucu özelliklere sahiptir. Anne arketipinin özellikleri hakkında Jung, şunları ifade etmektedir:

"Anne arketipinin özellikleri "annelik" ile ilgilidir: dışının sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkaran ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan." (Jung, 2005: 22)

Masalda Şah Turan Bey, kızının evlilikle ilgili olumsuz tavrının gerekçesini dadıya sorar. Gerekçeyi öğrenince bu problemin nasıl çözüleceğini dadı şu şekilde açıklar:

"Şahım ben cariyeniz çok ibret verici ve istifade edilir tuhaf ve eğlenceli birçok hikâye bilirim. Bunları naklederek hem Ferahnaz'ı eğlendiririm hem de erkekler hakkında sahip olduğu kötü düşüncelerden vazgeçirip, erkeklerin tümünün metanet sahibi insanlar olduklarını, özellikle içlerinde ne derece sadık dostlar bulunduğunu ve çeşitli konularda üstün sadakatlerini ispat etmiş olduklarını hikâyeler münasebetiyle göstererek, erkeklere olan güvenini yeniden sağlar ve aşama aşama fikirlerini tashih edip, değiştiririm." (BGM, 2015: 19).

Rüyalar problemlerin baskılandıkları bir düzlem olmalarına rağmen masallar bilinç dışının ortaya çıktığı ve çözüm üretildiği bir geçiş alanı olarak görülebilir. Donald Winnicott, "çocuğun bilinç dışı anne temsilini, onu öncelikle geçiş nesnesi denilen maddi bir nesneye, tüylü bir oyuncak, bir bez parçası üzerine aktararak elde ettiğini gözlemiştir. Çocuk bu nesneyi hiçbir şekilde terk etmez; ona özen gösterir, şefkatle davranır ve bazen de 'hırpalır'". (akt. Eiguer, 2013: 37) diyerek geçiş nesnesine dikkat çekmektedir.

Çocuğun anneye karşı olumlu ya da olumsuz algısı geçiş döneminde ve geçiş nesnesi üzerinde dışsallaştırılmış olarak yer alır. Bu süreçte “Çocuk içsel süreçlerini henüz kendi başına düzene sokup anlamlandıramaz. Masallar çocuğa bazı figürler sunar ve çocuk zihninde olup bitenleri bu figürler üzerinden kontrol edilebilir yollarla dışsallaştırabilir.” (Bettelheim, 2019: 86). Bir başka ifadeyle Ferahnaz “bedensel varlığında bastırıldığı, yücelttiği gereksinimleri işaretler dünyası içerisinde başka arzular yoluyla telafi etmeye çalışır.” (Taburoğlu, 2016: 99). Özgür Taburoğlu, bu telafiyi anlatırken söz konusu durumun “Freud’un Haz İlkesinin Ötesinde adlı çalışmasında aktardığı ve annesini bekleyen torununun yaşadığı eksilmeyi, fort-da (gitti-burada) oyunuyla doldurması çabasıyla benzerlik” (Taburoğlu, 2016: 99) taşıdığını söyler. Freud’un bahsettiği örnekte çocuk annenin boşluğunu “oyuncul sözlerle kendince ürettiği dil oyunları ile doldurmaya çalışır.” (Taburoğlu, 2016: 99). Anlatılanlar bağlamında Binbir Gündüz Masallarında masal anlatımının Ferahnaz’ın bilinç dışı bir baskılamaya ürünü olduğu belli olan rüyasında gördüğü resimler ile gerçek hayatta gördüğü resimler arasında erginlemesini sağlayan bir geçiş ürünü ve alanı olduğu söylenebilir. Masalların çocuğun erginlemesine yardımcı olduğuna dair Eliade şunları söylemektedir:

“Masallarda erkek ve kadın kahramanların atıldıkları zorlu sınav ile maceraların neredeyse her seferinde erginliğe dair nitelik kazandığı inkâr edilemez. İşte, bu azami önem taşıyor: Masalların böyle bir nitelikte ortaya çıktığı o belirsiz andan bu yana hem ilkel hem de medeni insanlar bu hikâyeleri sonsuz tekrara açık bir hazla dinledi ve dinlemeye devam ediyor. Bu demek oluyor ki erginlik senaryoları, masallardaki gizli haldeyken bile insanın çok derin bir ihtiyacını karşılayan bir psikodramanın dışavurumudur. Her insan birtakım tehlikeli durumlara düşmeyi, sıradışı zorluklarla yüzleşmeyi, Öteki Dünya’ya yolculuk etmeyi ister ve masal dinleyerek ya da okuyarak bütün bunları hayali dünyasında tecrübe eder.” (akt. Bettelheim, 2020: 45).

Binbir Gece Masallarında Şehrazat, Tutiname’de tuti gibi Binbir Gündüz Masallarında da dadı, Ferahnaz’ın düşüncelerini masallar aracılığıyla değiştirmeye çalışır. Dadının anlattığı masallarla hem Ferahnaz’ın bilinç dışına bastırıldığı erkeğin sadakatsizliğine dair konular anlatılır hem de onun korkularına sadakatle ilgili umut vaat eden konular iştirak eder. Bettelheim’ın ifade ettiği gibi masal Ferahnaz için “tüm baskıların dindirilişini yansıtır ve problemlere yalnızca çözüm bulmakla kalmayıp aynı zamanda bunun ‘mutlu’ bir çözüm olacağını vaat” (Bettelheim, 2019: 48) eder.

Dönüşün Bir Temsili Olarak Resim

Kahramanın erginlemesi için dönüşün tamamlanması gerekir. Dönüş, psikanalitik olarak bilinç dışı ile bilincin eşit bir seviyeye gelme sürecini temsil eder. Masal, hikâye gibi anlatılarda “kahramanın, ödülün, topluluğun, ulusun, gezegenin ya da on bin dünyanın yenilenmesiyle sonlandırabileceği bilgelik tılsımlarını, Altın Post’u ya da uyuyan prensesini insanlar dünyasına geri getirmesi” (Campbell, 2010: 222) dönüşün bir sembolü olarak görülmektedir.

Masalda Ferahnaz’ın fikrini değiştirmesi erkek kardeşi Fehruz’un iyileşmesinden sonradır. Fehruz’un iyileşmesini sağlayan başrahiple görüşmek isteyen Ferahnaz’ın, onu beklerken gördüğü resimler rüyalarının asılsız olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada erkek kardeşinin sağlığına kavuşması örneğinde olduğu gibi Ferahnaz da ruhsal hastalığından kurtulmuştur. Masalın bu sahnesinde dikkat çeken bir durum, Ferahnaz’ın erkeklere karşı ön yargısının rahip tarafından Tanrı’ya bir isyan olarak nitelendirilmesidir. Bu sebeple Kesa Mabedi’nin lideri olan rahip tarafından kendisiyle görüşme isteği bu düşüncesini değiştirene kadar reddedilir. Şayet düşüncesini değiştirirse kendisine hizmet edeceğini söyler. (BGM, 2014: 709). BGM’de Ferahnaz’ın fikirlerinin yanlış olduğunu anladığı resim psikanalitik olarak bütünleşmenin bir temsilidir. Masalda rüya ile resim birbirinin yansımaları oluşturmaktadır. Jung, resim vasıtasıyla “Bilinç dışı, bilinçte yeterince ifade edilir ve bilinç dışının içgüdüsel hareketleri sorunsuzca bilince aktarılabilir, böylelikle bilinç içgüdüsel köklerini asla kaybetmez.” (Jung, 2015: 116).

Bettelheim, Jung’un işaret ettiğine benzer şekilde resim sanatının bilincin şekillenmesindeki önemine şu ifadelerle işaret etmektedir:

“Bilinç dışının sanatın kaynağı ve onu oluşturan baş etken olduğunu ve üst bilincin onu fikirleriyle biçimlendirdiğini; sanat eserlerinin yaratımında rol oynayan bilinç dışı ve bilinçli fikirleri yerine getiren benlik güçleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle bu sanatsal nesnelere bazı açılardan kişilik bütünleşmesini simgelemektedir.” (Bettelheim, 2019: 142).

Augusta Jellinek da görsel imajların bilinç dışı ile bilinci birbirine bağlayan özel bir bilinç alanı olduğuna dikkat çekmektedir. (Jellinek, 1949: 372-391). Jellinek'in bahsettiği bu özel bilinç alanı üstbendir. Üstben, Freud'a göre "bir baba modeli ile özdeşleşme yoluyla oluşmuştur. Bu tür özdeşleşmelerin hepsi bir cinsellikten sıyrılma ya da kendini yüceltme karakterine sahiptir." (Freud, 2011: 112). Bu bağlamda Bettelheim'in, Yunus peygamberin balınının karnından kurtulup "tam anlamıyla insan" olmasına dair sözlerine dikkat çekmekte yarar vardır:

"Yunus, zihninin her iki katmanının da kölesi olmayı bırakıp alt bilincine ve üst benliğine bağlanmaktan vazgeçtiğinde ve Tanrı'nın Ninovalıları, Yunus'un katı üst benlik yapısına göre değil, insanların kendi zaaflarına göre yargılamadaki bilgeliğini fark edebildiğinde tam anlamıyla insan olmuş olur." (Bettelheim, 2019: 71).

Masalın dönüş bölümünde dikkat çeken Ferahnaz'ın erkeklere dair önceki düşüncelerinin şeytan işi olduğunu söylemesi sahnesi önemlidir. Bu sahnede papaz, Ferahnaz'a şunları söyler: "Ey Ferahnaz! Gerçeğe ve dine aykırı davranışlarınızdan ötürü babanız çok mahzundur. Siz bu konuda şeytana uyduğunuz için erkeklerin aleyhinde bulunuyorsunuz." (BGM, 2014: 710). Ferahnaz ise erkeklere karşı fikirlerinde haksızlık yaptığını şu sözlerle ifade eder: "Ah, şüphe yoktur ki erkeklere kötü zan beslemekte çok hata etmişim. Onlara bağlılığım kuşku duymuş olduğumdan dolayı çok üzgünüm." (BGM, 2014: 710).

"Altbilinç arzularının uygun biçimde giderilmesine olanak tanıyan bir benlik bütünlüğü gösteren" (Bettelheim, 2019: 55) masallar vasıtasıyla kendi benliğini keşfeden Ferahnaz, resim ve tanrı arketipinin ortaya çıktığı bu süreçte bilincin olumlu bir dengeye getirilmesiyle "üst benliğinin gerektirdiklerini yerine getirmeye artık hazırdır." (Bettelheim, 2019: 71).

Sonuç

Binbir Gündüz Masallarının Campbell'in monomit sistematığı, Freud ve Jung'un psikanalitik bakış açıları çerçevesinde ele alındığı bu çalışma temelde rüya, masal ve resim göstergeleri bağlamında yola çıkış, erginleme ve sonuç başlıkları altında incelenmiştir. Çalışma sonucu rüyaların bilinç dışı içeriklerin bastırıldığı (korku, kaygı vb.) bir mecra olduğu ortaya konmuştur. Bu durum Binbir Gündüz Masallarının başlangıcında Ferahnaz'ın gördüğü ve erkeklerin sadakatsiz olduğuna dair fikre sahip olduğu rüya örneği üzerinden serimlenmiştir. Ayrıca çalışmada masalların rüyaların aksine korkuların bastırıldığı değil ortaya çıktığı anlatılar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra resim göstergesinin bilinç dışı ile bilincin bir buluşma noktası olmasının Ferahnaz'ın mabette gördüğü resim üzerinden okunabileceği görülmüştür. Bu sahnede dikkat çeken önemli argümanlardan biri resimle birlikte tanrı kavramına fazlaca vurgunun ortaya çıkmasıdır. Tanrı kavramının bu sahnede ortaya çıkması ve masalın başındaki rüya ile resmin birbirilerinin yansımaları oluşturması kahramanın olumlu bilinç tasarımının bilinç dışıyla bir araya gelmesini temsil etmektedir. Yukarıda anlatılanlar ışığında rüya, masal ve resim göstergeleri ışığında Binbir Gündüz masalları monomitsel olarak incelenerek kahramanın ruhsal farkındalığı kazanmasının bir örneği okunmuştur. Binbir Gündüz Masallarında pek çok motif ve gösterge vardır. Ancak bunların bir makale kapsamında hepsinden söz edilmesi mümkün değildir. Külliyattaki başka masallar üzerine farklı bakış açılarıyla bu tarz çalışmaların yapılması alana oldukça katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- BETTELHEIM, B. (2019). *Masalların Büyüsü-Masalların İşlenişi, Önemi ve Psikanalitik Anlamları*. (Çev.: S. G. Elibal), İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- BETTELHEIM, B. (2020). *Masallar Ne Anlatır? Çocuk Gelişiminde Masalların Rolüne Psikanalitik Bir Bakış*. (Çev.: S. Erdem, B. Berkman), İstanbul: Sfenks Kitap.
- Binbir Gündüz Masalları*. (Akt.: R. Kırıkçı), (2014). Büyülü Fener Yayınları.
- Binbir Gündüz Masalları*. (Haz. Hasan Karayığit), (2015). Aden Yayınları.
- CAMPBELL, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev.: S. Gürses), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- EIGUER, A. (2013). *Evin Bilinçdışı*. (Çev.: P. Akgün), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- ELIADE, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev.: L. Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

- ELIADE, M. (2003). *Zalmoksis'ten Cengiz Han'a*. (Çev.: A. Berktay), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- ERDEM, Y. (2007). "François Pétis de la Croix" *İslam Ansiklopedisi*. Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- ESTÉS, C. P. (2013). *Kurtlarla Koşan Kadınlar Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit ve Öyküler* (Çev.: H. Atalay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FREUD, S. (1999). *Sanat ve Edebiyat*. (Çev.: E. Kapkın, A. Kapkın), İstanbul: Payel Yayınları.
- FREUD, S. (2011). *Haz İlkesinin Ötesinde-Ben ve İd*. (Çev.: A. Babaoğlu), İstanbul: Metis Yayınları.
- JELLINEK, A. (1949). "Spontaneous Imagery: A New Psychotherapeutic Approach", *American Journal of Psychotherapy*, 3, 372-391.
- JUNG, C. G. (2005). *Dört Arketip*. (Çev.: Z. Yılmaz), İstanbul: Metis Yayınları.
- JUNG, C. G. (2015). *Jung: Psikoterapi Pratiği*. (Çev.: S. Türk), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- KASIMOĞLU, S. (2017). *Binbir Gece Masallarında Kahraman İzleği- Şehriyar'ın Farkındalık Yolculuğu*. Ankara: Ürün Yayınları.
- TABUROĞLU, Ö. (2016). *Resim, Söz ve Yazı- İmge Yaratmanın ve Bozmanın Yolları*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- VON FRANZ, M. L. (2017). *Bilinç ve Bilinçdışı. İnsan ve Sembolleri*. (Çev.: H. M. İlgin), Kabalcı Yayınları.